

Sveitsin väestö – maailma mosaiikkina

Alpit pysyvät majesteetillisesti paikoillaan vuosituhannesta toiseen, mutta maailma niiden ympärillä muuttuu kaiken aikaa: jäätiköt sulavat tai laajenevat, kylät kasvavat tai autioituvat, elinkeinot vaihtuvat ja ihmiset muuttavat. Siirtolaisuus ja kansainvaelluksetkin ovat olleet historiassa pikemminkin luonnollista elämänmenoa kuin poikkeuksellisia tapahtumia. Niinpä nykyisen Sveitsin kansa on ollut aina tunnettu monimuotoisuudestaan. Alppien ylärinteet ovat olleet usein viimeinen pakopaikka ja uudisraivaajien haaste, piilevä paratiisi, mutta myös karuinta kotiseutua, joka on jouduttu ensimmäisenä jättämään olosuhteiden heikentyessä. Tässä jatkuvassa pyörytyksessä uskonpuhdistus, teollistuminen, ulkoiset kriisit ja sisäinen lujuus muokkasivat Sveitsistä nykyisen, monimuotoisen maan. Se ei ole ainoastaan linnoitus Euroopan keskellä, vaan myös majakka muiden maanosien kansoille.

Troian mailta Sempachin kentille

Geenitutkimuksen avulla on voitu hahmottaa sveitsiläisten esi-isien Y-kromosomien jakautuvan neljään suureen haploryhmään: R (yli puolet), I (vajaa neljännes), G (vajaa kymmenes) ja E (vajaa kymmenes).

Syvältä esihistoriallisesta ajasta periytyy E-haploryhmä, joka on tyypillinen Marokossa (87 %) ja muualla Pohjois-Afrikassa sekä Kosovossa (48 %). Koska albaaneja pidetään muinaisten illyyrien jälkeläisinä ja illyyreihin kuuluivat myös veneetit, joista Venetsia on saanut nimensä, E-haploryhmän edustajia voi pitää kaakosta vaeltaneena Sveitsin kantaväestönä. Arvoitukseksi kuitenkin on, miten indoeurooppalaisina pidetyt illyyrit ovat sukua pohjoisafrikkalaisille berbereille. Antiikin taruissa kerrotaan troialaisesta viisaasta Antenorista, joka yritti turhaan estää tuhoisan kymmenvuotisen sodan puhkeamisen vuonna 1194 eKr. ja joka Troian tuhon jälkeen johdatti Mustanmeren rannalta Paflagoniasta troialaisten avuksi rientäneen heneettien heimon uusille asuinsijoilleen Pohjois-Afrikkaan sekä lopulta Po-joen (latinaksi Padus) laaksoon perustamaansa Padovan kaupunkiin. Padova-laispakolaiset perustivat aikoinaan Venetsian kaupungin. Heneeteistä olisi lyhyt matka yhtäältä Raamatunkin mainitseisiin heetiläisiin ja toisaalta Pon sivujokia pitkin Sveitsiin, jonka kansantaruissa vuorilla vilisi salaperäisiä ”venetsialaisia” kullankaivajia.

Toinen Troian sodan jälkeen länteen paennut kansa olivat etruskit, joiden muisto elää Toscanan nimessä. Heidän huomassaan Rooman kaupungista kasvoi maailmanvallan keskus. Roomalaiset historioitsijat kertovat, että vuoden 400 eKr. aikoihin Raetus-niminen etruski olisi johtanut osan kansastaan Alpeille turvaan. Kun roomalaiset ylittivät Alpit vuonna 15 eKr., he perustivat Raetian maakunnan, jonka pääkaupunkina oli 500-luvun alussa Curia (nykyinen Chur). Sitten raetit oppivat latinaa ja heistä tuli retoromaaneja. Alustavasti voisi olettaa, että G-haploryhmä olisi tätä perua. Sitä esiintyy Mustanmeren rannikkokansoilla.

la, mutta myös Sardiassa (14 %). Toisaalta huomattavasti antiikin aikaa kauemmaksi menneisyyteen ulottuu Ötziksi nimetyn, Itävallan ja Italian väliseltä rajalta löydetyn muumion elämä – ja hänenkin on uutisoitu kuuluneen G-haploryhmään.

Selvempää on, että R-haploryhmän toivat Sveitsiin kelttiläinen helveettien heimo. Helvetia oli nykyisen Sveitsin edeltäjävaltion virallisena nimenä vuosina 1798–1803. Sveitsiä edustava naishahmo Helvetia tunnetaan nykyisin kolikoista ja postimerkeistä; nimestä johtuu myös kansallisuustunnus CH (Confoederatio Helvetica), jolla vältetään tarve käyttää rinnakkain maan nimeä kaikilla neljällä virallisella kielellä. Kun ilkkuriset suomalaispojat lukivat latinantunneillaan Caesarin kuvauksia sodastaan helveettejä vastaan, he kehittivät sellaisiakin käännöstehtäviä kuin ”Sveitsissä persialaiset laiduntavat vasikoitaan pääsiäisenä...”

Historian paradokseja on, että vaikka helveetit tunnetaan yhä Caesarin muistelmista ja heistä todellakin polveutuu puolet Sveitsin väestöstä, heidän kelttiläinen kielensä hävisi kun maahan muutti joitakin roomalaisia ja I-haploryhmään kuuluneita germaaneja. Suomalaisistakin lähes kolmannes kuuluu pohjoismaiseen I-haploryhmään, mutta jostain syystä ruotsinkieliset jäivät Suomessa kutistuvaksi vähemmistöksi kun taas Sveitsissä saksankielestä tuli enemmistökieli.

Rooman valtakunnan raja Reinillä petti uudenvuodenyönä 406/407, mutta seuraavan sadan vuoden tapahtumista Sveitsin alueella tiedetään hyvin vähän. Historiankäsitystämme hallitsevat mielikuvat sotaisista laumoista rynnistämässä rajojen yli hävittämään Rooman valtakunnan sivistystä ja vaurautta, mutta tällaiset tapaukset olivat ilmeisesti poikkeuksellisia. Suurin osa ”Rooman tuhosta” tapahtui hyvin hitaasti, ilman että yksikään sukupolvi koki elämänsä aikana kovin dramaattista muutosta. Germaanitkin olivat aluksi vain osittain pohjoisia barbaareja, osittain kuitenkin jo pitkään Rooman rajojen sisällä asuneita, Rooman legioonissa palvelleita veteraaneja sekä Roomaa ihailleita pakolaisia ja siirtolaisia, jotka eivät suinkaan halunneet hävittää vanhaa kulttuuria ja syöstä sitä ”pimeään” keskiaikaa. Rooman kansalaisia pakeni etelään, uudisasukkaat tulivat pohjoisesta aluksi vanhojen kaupunkien laitamille, mutta enimmäkseen vallitsi rauha. Hallin-

to näivettyi vähitellen ja kirkko otti sen tehtäviä. Kristinusko syrjäytti pakanallisuuden ja katolinen kirkko areiolaisen harhaopin 700-luvun alkuun mennessä.

Joskus 400-luvun puolivälissä Genevenjärven ympärille asettui germaania burgundeja, jotka olivat lähteneet liikkeelle Itämereltä (heidän mukaansa on nimetty Bornholmin saari) ja joiden seikkailuista kertoo 1200-luvun alussa muistiin kirjoitettu sankarirunoelma Nibelungenlied. Genevestä tuli yksi burgundien valtion pääkaupungeista ja Saint-Mauricesta 500-luvun alussa burgundikuninkaiden suosikkiluostari. Burgundit hävisivät taistelunsa frankkeille 530-luvulla ja menettivät itsenäisyytensä yli 300 vuoden ajaksi. Kun he 800-luvun lopulla irtautuivat hajoavasta frankkivaltakunnasta, hallitsijasuvuksi nousivat Ranskan kapetingien ja Saksan welfien etäiset serkut, jotka kuuluivat R-haploryhmään eli polveutuivat pikemminkin kelttien helveeteistä kuin burgundien edellisestä hallitsijasuvusta.

Burgundit omaksuivat nopeasti latinan murteen ja heistä tuli ranskankielisiä. Heidän mukaansa on nimetty viinejä ja liharuoka fondue bourguignonne, joka savoijilaisen juustofonduen lailla on levinnyt 1950-luvulta myös saksankielisille alueille. Saksankieliset naapurit suosivat perinneruokanaan paahdettua perunaraastetta, röstiä, minkä seurauksena 1970-luvulla Sveitsin eri kielialueiden poliittisten näkemyserojen vuoksi keksittiin kielirajaa kutsua rösti-juoksuhaudaksi (Röstigraben, Barriere de Röschi). Burgundi hajosi valtakuntana moneen osaan ja sen nimeä (Bourgogne) käytetään Ranskan puoleisista alueista. Ranskankielinen Sveitsi tunnetaan nykyisin ”romaanisena Sveitsinä” (Suisse romande, Romandie) tai Länsi-Sveitsinä (saksaksi (Westschweiz, Welschland); vanhahtava nimitys ”Welsch” on samaa perua kuin (Britannian) Wales, (Belgian) Vallonia tai (Romanian) Valakia – naapurien nimitys Rooman kulttuurin jäänteille.

Saksankielisen Sveitsin samoin kuin Ranskan Alsacen (saksaksi Elsass) asuttivat kansainvaellusten myötä alemannit, joiden nimi viittaa erilaisista heimoista koostuneeseen sekakansaan. Heidät tunnettiin aiemmin sveeveinä (latinaksi Suebi, saksaksi Schwaben), mutta keskiajan lopulla valaliittolaiset rajoittivat Schwaben-nimityksen Reinin pohjoispuolisiin, saksalaisiin alemanneihin. Viimeiset vapaat alemannit pakenivat frankkeja

Alpeille – goottien kuningas Theoderik Suuri käski maaherraansa suojelemaan alemannipakolaisia ja vaati frankkien kuningasta lopettamaan näiden vainon. Kolmekymmentä vuotta myöhemmin gootit kuitenkin luovuttivat Alppien pohjoispuoliset alueensa frankeille ja vuonna 746 frankit teloittivat alemannien viimeisen herttuaan. Saksan keisareiksi sittemmin nousseet staufit ja habsburgit olivat kuitenkin hekin alemannialkuperää; Habsburgin linna löytyy Aargausta muistona Wieniin päätyneen mahtisuvun vaatimat- tomasta alusta tuhat vuotta sitten.

Gootit olivat kulkeneet pitkän matkan Götanmaalta ja Gotlannista, ja- kautuen Italiaan asettuneisiin itä- eli ostrogootteihin ja Espanjaa hallinnei- siin länsi- eli visigootteihin. Kun goottien valta Italiassa päättyi 500-luvun puolivälissä, heidän kerrotaan vetäytyneen pohjoiseen. Goottien jälkeen Italiaan tulivat vielä langobardit, joiden mukaan Lombardia on nimetty. He- kin kertoivat aloittaneensa vaelluksensa Ruotsista. Nykyinen italiankielinen Sveitsi (Ticinon kantoni ja muutama Graubündenin kunta) oli säästynyt alemanneilta ja saksankieleltä, eikä saksankielisen asutuksen leviäminen hieman Alppien eteläpuolelle 1200-luvulla enää siirtänyt kielirajaa kovin paljon.

Konstanzin kirkolliskokouksen aikaan 1414–1418 Sveitsissä kävi ruot- salaisiakin oppineita, joita kiinnostivat kertomukset Alpeille vetäytyneistä kansoista ja niiden alkuperästä. Näihin aikoihin valaliittolaisia alettiin kutsua ”sveitsiläisiksi” Schwyzin alueelta tulevien palkkasotilaiden mukaan, ja ruot- salaiset kuuluivat schwyziläisten pitävän itseään svealaisina. Useat 1400-lu- vun kronikoitsijat väittivät kuitenkin, että Schwyz oli asutettu 800-luvulla sakseilla ja Haslital (Aaren yläjuoksu) friiseillä, joita Kaarle Suuri oli ottanut sotavangeiksi. Urilaiset naapurit vastasivat haasteeseen väittämällä polveu- tuvansa goottipakolaisista. Vierasperäisyys koettiin ylpeydenaiheeksi.

Keskiaikaisen Sveitsin geneettiseen koostumukseen saattoivat vaikuttaa vähäisessä määrin niinkin kaukaiset vieraat kuin aavarit, slaavit, unkarilai- set ja 900-luvulla Sankt Gallenin luostaria ahdistelleet saraseenit. Kyse ei ole pelkästään mielikuvituksellisista kansantaruuista, sillä useat luotettavat kronikat kertovat saraseenien eli arabimuslimien rantautuneen Rivieralle merirosvoina, mutta tehneen siellä sijainneesta Fraxinetumin satamasta

ryöstöretkiä korkeimpien alppisolien yli kunnes heidät lahjottiin vuonna 942 rauhallisiksi – saraseenit jäivät senkin jälkeen ainakin 30 vuodeksi Alemannian ja Italian välisille vuorille perimään pyhiinvaeltajilta tietullia sekä vartioimaan, etteivät kuninkaan viholliset päässeet palaamaan Italiaan. Saraseeneilta kerrottiin jääneen Pohjois-Italiaan jälkeläisiä ja sveitsiläiset ovat viitanneet erikoisiin paikanniin etenkin eteläisen Wallisin kantonin Saasinlaaksossa: Saas-Almagellin hiihtokeskus, Monte Moro... Samasta laaksosta levittäytyi 1100-luvun lopulta eri suuntiin – Ranskaan ja Itävaltaan asti – Walser-kansa, joka puhui saksan murretta mutta säilytti pitkään kulttuurillisia erityispiirteitä. Nykyisen Sveitsin itäisen Graubündenin kantonin Pontresina mainittiin 1130-luvulla ”saraseenisiltana” (Pontem sarasinam) ja monet muutkin sillat tai erikoiset rakennelmat on selitetty joko saraseenien tai pakanallisten ”maahisten” ja ”pirulaisten” rakentamiksi. Sankt Gotthardin sola tuli suosituksi vasta kun sen pohjoispuolelle oli vuoden 1200 aikoihin rakennettu ”Pirunsilta” (Teufelsbrücke), jota tutkijat pitävät walsilaisvaelluksen (Walserwanderung) oheistuotteena.

Pyhimyslegendojen jälkeinen maininta nykyisellä Sveitsin alueella olleista juutalaisista on Baselissa 1210-luvulta, mutta pian juutalaisia alettiin sieltäkin häätää muualle. Lopulta juutalaisilla oli Sveitsissä vain kaksi Aargaun kylää, joissa he saattoivat laillisesti asua. Juutalaiset saivat täyden tasavertaisuuden Sveitsissä vuoteen 1879 mennessä.

Perinteisen käsityksen mukaan Sveitsin valaliitto sai alkunsa Rütliniityltä 1.8.1291. Tapahtuman merkitys on historian kuluessa paisunut ja värittynyt, mutta valaliittolaisia yhdistävät kieli ja uskonto olivat vähemmän tärkeitä (naapureilla ja vihollisillakin ne olivat samat) kuin yhteinen aate, vapaudenrakkkaus. Saksalainen Friedrich von Schiller kuvaili vuonna 1804 esitettyssä näytelmässään ”Wilhelm Tell” sveitsiläisten antamaa yleismaailmallista esimerkkiä ja kansallista yhteishenkeä, joka innoitti myös Eino Leinoa suomentamaan näytelmän vuonna 1907. Näytelmässä Rütliillä vannotaan veljeyttä: ”Tahdomme olla yksi veljeskansa” – ja tämä vala innoitti myös sortokausien suomalaisia ylittämään kieli-, uskonto- ja säätyrajat.

Sempachin taistelussa 9.7.1386 kunnostautui Uriin asettunut milanolaispakolainen Antonio della Porta. Hän ei ollut ensimmäinen eikä viimeinen

ulkomaalainen, joka hyväksyttiin valaliittolaiseksi (Eidgenosse) – nimitys levisi Ranskaankin, jossa vuoteen 1560 mennessä kutsuttiin protestantteja ”hugeneiteiksi”. Sveitsin vetovoima laajeni joka suuntaan, yli vedenjakajien ja kielirajojen.

Rauhan saarekkeena sotien myllertämässä naapurustossa

Uskonpuhdistus 1500-luvulla tapahtui useimmissa maissa keskusjohtoisesti: Ruotsin kuningas Kustaa Vaasa kansallisti luostarien omaisuutta kruunulle ja vaihtoi valtakunnan uskon uuteen; Englannin kuningas Henrik VIII suuttui paaviin, joka ei suostunut auliisti mitätöimään hänen avioliittojaan; Ranskan kuningas Henrik IV oli alun perin protestantti, mutta kääntyi katoliseksi, koska piti Pariisia yhden messun arvoisena. Saksassa ruhtinaat jakautuivat eri leireihin ja vaihtoivat puolia kulloistenkin voimasuhteiden mukaan. Keisari Kaarle V hyväksyi periaatteen ”cuius regio, eius religio”, jonka mukaan kukin ruhtinas sai itse päättää alueensa uskonnosta ja salliko almaisilleen erivapauksia. Sveitsissä oli kuitenkin paljon pieniä demokraattisia valtioita, joissa kansalaiset intoutuivat omasta aloitteestaan väittelemään uskonasioista ja suhtautuivat toisiinsa vaihtelevalla suvaitsevaisuudella. Yleensä köyhimmät kiinnostuivat protestanttisista lahkoista, jotka tarjosivat muutosta.

Sveitsin uskonpuhdistajista Ulrich Zwingli paheksui katolisten palkkasotilaskauppaa ja kaatui taistelussa katolisia vastaan. Uskonkiista jakoi pienen Appenzellin kahtia Inner- ja Ausserrhodeniin. Sveitsiläiset onnistuivat kuitenkin välttämään 1600-luvulla Saksassa riehuneen 30-vuotisen sodan, vaikka hakkapeliitat koettelivatkin valaliiton rajoja. Sveitsiläisten pyrkimys puolueettomuuspolitiikkaan sai kansainvälistä tunnustusta Westfalenin (1648) ja Wienin (1815) rauhanteoissa.

Uskonpuhdistus ei ollut ainoastaan teologinen ja poliittinen murros, vaan se vaikutti yllättävillä tavoilla Sveitsin elinkeinorakenteisiin, kaupunkien ja maaseudun suhteisiin, muuttoliikkeisiin ja säätykiertoon sekä kulttuurillisten aikakausien vaihteluun.

Keskiajalla kaupungit olivat olleet kurjia paikkoja, joissa kulkutaudit tapoivat väkeä sitä mukaa kun maaseudulta muutti maattomia ja varattomia ihmisiä etsimään epätoivoista toimeentuloa. Kaupungeissa oli myös kouluja ja mahdollisesti useampia kirkkoja, joista joku saattoi löytää itselleen yksilöllistä rohkaisua tuttuun ja turvallisten perinteiden sijaan. Pian Sveitsin suuret kaupungit olivat enimmäkseen kääntyneet protestanttisuuteen, jonka ankuruus (Max Weberin tunnetuksi tekemä ”työn etiikka” ja korruptionvastaisuus) teki aluksi elämästä vain synkempää (puritaanit kielsivät mielellään huvituksia), mutta vähitellen kasvatti kaupunkilaisten vaurautta. Syntyi uutta, aluksi halveksittua käsityö- ja kauppiasammattia. Kaupungeissa oli joustavammat työmarkkinat ja monipuolisempi työnjako. Ilmastoltaan leppeämmät Välimeren maat, Sveitsissä Ticino ja Vierwaldstätterjärven ympäristö jäivät yleensä uskollisiksi katolisuudelle, mikä merkitsi runsaita vapaapäiviä pyhimysten kunniaksi ja fiestaa siestan perään. Äärimmillään protestanteilla oli vuodessa sunnuntaiden lisäksi vain viisi pyhäpäivää, katolisilla 70. Protestantteja pidettiin tylsinä saitureina kun katoliset nauttivat elämästä ja tekivät kirkkoille sekä luostareille lahjoituksia, jotka laskivat perustan mahtipontiselle barokkitaitteelle. Varakkaiden katolisten syntyvyys oli 1600-luvulla alhaisempaa kuin köyhien protestanttien, minkä lisäksi katolisten väestönkasvua hillitsivät kirkonmiesten selibaatti ja palkkasoturit (paavin sveitsiläiskaarti viimeisenä muistona sveitsiläisten aikoinaan rutiköyhiltä seuduilta tulojen perään pestattujen nuorten miesten tavasta tapattaa itsensä ulkomailla).

Säästäväisten protestanttien osuus Sveitsin väestöstä kasvoi nopeammin ja ohitti elämäniloisten katolisten osuuden 1600-luvulla. Samalla kiihtyi kaupunkien elintason kasvu ja kaupunkilaisten elinolot kehittyivät kohenuneen hygienian myötä. Sveitsistä tuli 1700-luvulla manner-Euroopan teollistunein maa. Lääkärit, insinöörit, kauppiat ja pankkiirit eivät olleetkaan enää halveksituimpia (usein juutalaisten) ammatteja, eivätkä virkamiehet, sotilaat, papit ja munkit yhteiskunnallisen arvostuksen huipulla. Säätykierro muutti kulttuuria. Tätä vaihetta vauhdittivat katolisista maista paenneet protestantit, jotka saivat turvapaikan Sveitsin kasvukeskuksissa: hugenotit toivat Geneveen kello- ja koruseppien ammattitaidon, Zürichiin silkkiku-

tomot ja Baseliin värjäämöt, joista eriytyi värinvalmistuksen sivutuotteena kemiallinen teollisuus lääkevalmistajineen. Kun protestantit höllensivät konkiskannon kieltoa, pakolaiset pystyivät perustamaan pankkeja.

Kaikkia pakolaisia ei kohdeltu hyvin. Espanjalainen Miguel Serveto poltettiin Genevessä roviolla vuonna 1553, koska hän julkeasti kyseenalaisti kolminaisuusopin ja Jean Calvinin komennon, Suomeen lapsena muuttanut ja aktivistina Sveitsiin palannut Henri Biaudet kirjoitti Servetosta vuonna 1908 julkaisemattoman elämäkerran, joka on säilynyt käsikirjoituksena Kansallisarkiston kokoelmissa – hänen matkatoverinsa Joel Lehtosen mukaan ”jotain uskonhoureilututkimuksia”. Italialaiset protestantit jatkoivat Sveitsistä pakoaan Puolaan ja Transilvaniaan, jotka olivat tuolloin Euroopan suvaitsevaisimpia maita. Saksalaispakolaisten uudelleen kastamat luhkolaiset häädettiin Sveitsistä ja kulkeutuivat Amerikkaan (heidän eräs ääriyhmänsä tunnetaan amisheina). Vain viidennes Sveitsin kautta kulkeneista pakolaisista jäi pysyvästi maahan, mutta he olivat 1700-luvun alussa 1,5 %

maan väestöstä ja se riitti muuttamaan aiemmin hornankattiloina pidetyt kaupungit taloudellisen toimeliaisuuden ja yhteiskunnallisen valistuksen kehdoiksi, aikansa innovaatiokeskuksiksi.

Maaseudullakin protestanttien kodeista tuli pajoja, sillä kankaan kudontaa voitiin harrastaa kotona vapaa-ajalla, jonka katoliset käyttivät mieluummin juhlimalla ja nukkumalla. Protestanttien propaganda alkoi kuitenkin tehdä kaupunkilaisesta elämänmenosta, askeettisesta puurtamisesta ja valvomisesta hyveen. Katolisten mielestä sellainen oli syntiä, sillä hurskaaseen elämään piti kuulua muutakin kuin työtä ja mammonan palvontaa. Protestantit onnistuivat kuitenkin levittämään oppejaan etenkin englanninkieliseen maailmaan, Hollantiin ja hugenottien välityksellä osaan Ranskaa. Niinpä teollistuminen pääsi vauhtiin myös Pohjois-Ranskassa ja Alankomaiden katolisilla alueilla (Belgiassa). Ranskan vallankumouksen reaktiona 1800-luvun alussa levinnyt romantiikka vetosi puolestaan katolisiin ihanteisiin, koskemattoman luonnonkauneuden ja taiteen arvostamiseen tekniikan ja tieteen sijasta. Koneet ja aikataulut nähtiin luonnottomina, jumalattomina ja ankeuttavina urbaani-ilmioinä.

Valaliitossa uskonto jakoi kansaa yhä niin jyrkästi, että marraskuun 1847 lyhyt sisällissota (Sonderbundskrieg) jakoi valaliiton pääsääntöisesti uskonnon mukaan, vaikka – kuten sittemmin Yhdysvaltain sisällissodassa – muodollisesti kyse oli itsehallinnon asteesta. Protestanttien voiton myötä vuosien 1848 ja 1874 perustuslait tiivistivät valaliiton (konfедераation) liittovaltioksi (federaatioksi, unioniksi), mutta sovinnon eleenä itsenäisyyttään vaalineille katolisille Sveitsin liittovaltio nimettiin yhä muodollisesti valaliitoksi.

Vielä 1960-luvulla monet Sveitsin paikkakunnat jakautuivat uskonnollisesti kahtia: katolisilla ja protestanteilla saattoi olla eri partio- ja urheiluseurat, puolueet ja pankit, osuuskaupat ja apteekit. Seka-avioliitot pysyivät harvinaisina 400 vuoden ajan uskonpuhdistuksen jälkeen. Kun aika lopulta kypsyi kulttuurin murrokseen, aiemmat tavat ja asenteet näyttäytyivät äkkiä käsittämättömän vanhoillisilta. Samantapaista kansan poliittista ja harrastustoiminnankin jakautuneisuutta on Suomeenkin jäänyt perinnöksi sadan vuoden takaa.

Vaikka protestantit saivat aikaan ”kylmää” vaurautta, työllistäen lopulta katolisiakin tehdaslähieissään ja rautatietyömaillaan, heitäkin alkoi viehättää katolisten ”lämmen” perhekeskeinen hoivamentaliteetti ja kiireettömän menneen maailman lumo. Katolisista tuli protestanttien terapeutteja viimeistään belle époque -aikana, Välimeren maista suosittuja lomakohteita. Sveitsissäkin aineellinen hyvinvointi keskittyi kaupunkeihin, mutta ”aito” sveitsiläisyys alkoi houkutella turisteja vuorille kuulemaan alppitorven puhalluksia, jodlausta ja lehmänkellojen kalkatusta.

Toisen maailmansodan jälkeen katoliset kirivät kiinni protestanttien etumatkaa elintasossa ja nykyisin vauraimmat kantonit ovatkin jo entisiä katolisia sydänmaita kuten veroparatiisit Zug ja Schwyz. Muutos näkyi väestörakenteessa: ensi kertaa 300 vuoteen katolisten määrä ohitti protestanttien määrän Sveitsissä. Tätäkin vaihetta vauhditti maahanmuutto.

Katolisten määrää on maahanmuutto pitänyt vakaana. Nykyisin valtakunnalliset työnantajat, kuten posti ja valtionrautatiet SBB hyvittävät katolisten kantonien lukuisimmat uskonnolliset arkivapaat ylimääräisinä vapaapäivinä protestanttisissa kantoneissa työskenteleville työntekijöilleen; kantonin ”valtionuskonnon” määrittää yhä kantoninhallinto. Reformoitu kirkko on vaikeuksissa jäsenmäärän pudotessa ja myy nykyisin kirkkorakennuksia eri tarkoituksiin.

Sveitsi oli vielä 1800-luvulla pikemminkin maastamuutto- kuin maahanmuuttomaa. Moni suomalainenkin lienee lukenut berniläisen Johann David Wyssin vuonna 1812 kirjoittaman ja vuonna 1958 suomennetun seikkailukertomuksen ”Robinsonin perhe” (Der Schweizerische Robinson), joka kertoo Australiaan pyrkineen sveitsiläisperheen uudesta elämästä autiolla saarella. Tuohon aikaan myös Pohjois-Amerikka, Brasilia ja Venäjä houkuttelivat sveitsiläisiä siirtolaisiksi. Sveitsin syrjäseuduilla nähtiin nälkää vielä 1.8.1816, jolloin kaukaisessa Suomessa julkaistu Abo Allmänna Tidning kertoi 30 miehen lähteneen kerralla yhdestä ainoasta Glaruksen kantonin kylästä ulkomaille elatustaan etsimään. Muutaman vuoden kuluessa heistä tai heidän lähisukulaisistaan useampi oli kokeillut onneaan juustomestareina Suomessa.

Venäjän jälkeen Yhdysvalloista tuli suosituin siirtolaisuuskohde, viimeistään kun sveitsiläistaustaisen Johann August Sutterin maatilalta Kaliforniasa tehtiin suuri kultalöytö tammikuussa 1848. Sveitsistä muutti 1846–1932 kaikkiaan 332 000 ihmistä (Suomesta hieman ja Ruotsista paljon enemmän) ja vuonna 1923 ulkomailla asui 348 000 Sveitsin kansalaista (pojat perivät isänsä kansalaisuuden vaikeivät olisi milloinkaan Sveitsissä käyneetkään). Vuonna 2016 ulkosveitsiläisiä oli 775 000, heistä 60 % Euroopassa.

Maastamuuton rinnalla kasvoi maahanmuutto, joka ylitti väestöpaon vuoden 1890 paikkeilla (Ruotsissa vasta 1930-luvulla ja Suomessa 1970-luvulla). Sankt Gallenissa menehtyi vuonna 1837 viimeinen Suomea hallinnut kuningas Kustaa IV Aadolf, joka oli jo Baselissa maanpaossa oleskellessaan saanut Sveitsissä kansalaisoikeudet. Napoleonin veljenpoika Louis Bonaparte, tuleva Ranskan keisari Napoleon III, sai hänkin Sveitsissä kansalaisoikeudet vuonna 1832. Entisten (ja joskus tulevien) kruunupäiden lisäksi Sveitsiin hakeutui vallankumouksellisia: Italian yhdistäjä Giuseppe Mazzini oli saanut tilapäisesti Sveitsissä kansalaisoikeudet vuonna 1831 ja perustanut Bernissä 15.4.1834 Nuori Eurooppa -järjestön, hänen maanmiehensä Benito Mussolini pakoili asevelvollisuutta Sveitsissä 1902–1904; Yhdysvaltain vapaussotaan osallistunut puolalainen Tadeusz Kosciuszko kuoli Solothurnissa vuonna 1817, mutta Sveitsin kansalaisuuden vuonna 1896 saanut Gabriel Narutowicz palasi Puolaan maan ensimmäiseksi presidentiksi; venäläinen anarkisti Mihail Bakunin kuoli Bernissä vuonna 1876, mutta Lenin palasi sinetöidyssä junassa Sveitsin-pakolaisuudestaan Venäjälle syöksemään valtakunnan ja puoli maailmaa kurimukseen. Myös epäpoliittiset ulkomaalaiset saivat Sveitsistä parempia tilaisuuksia kuin kotimaissaan: asevelvollisuutta pakoillut saksanjuutalainen Albert Einstein suoritti opintonsa Aaraussa ja Zürichissä, sai Sveitsin kansalaisuuden vuonna 1901 ja keksi suhteellisuusteorian työskennellessään Bernissä; saksalaissyntyinen Hermann Hesse asui yli 40 viimeistä vuottaan Ticinossa ja sai kirjallisuuden Nobel-palkinnon Sveitsin kansalaisena; neuvostoliittolainen Viktor Kortshnoi loikkasi Sveitsiin vuonna 1978, edusti Sveitsiä shakin maailmanmestaruuskamppailuissa ja sai uuden kotimaansa kansalaisuuden Neuvostoliiton hajoamisvuonna 1991.

Kuuluisuuksien rinnalla Sveitsiin asettui toki paljon enemmän epäpoliittista väkeä: ulkomaalaisten osuus Sveitsin väestöstä oli jo 1830-luvulla 2,5 % (enemmän kuin Ruotsissa ennen toista maailmansotaa ja Suomessa ennen 2000-lukua). Italialaiset tulivat sitten 1872–1882 rakentamaan Sankt Gotthardin rautatietunnelia, 1896–1909 Jungfrau-ratatunnelia ja 1907–1913 Lötschbergin rautatietunnelia (kun työt loppuivat, moni sveitsiläinenkin lähti heidän peräänsä merten taa työnhakuun), venäläiset ja suomalaiset naiset kävivät Sveitsin korkeakouluja, koska niihin päästettiin vuodesta 1867 naisopiskelijoita; Pestalozzi-kylään majoitettiin vuodesta 1948 suomalaisiakin sotaorpoja.

Vuonna 1910 ulkomaalaisten osuus oli rajakaupungeissa suuri: Genevessä 41 %, Baselissa 38 % ja Schaffhausenissa 24 %; useimmat 525 000 ulkomaalaisesta olivat naapurimaista Saksasta (220 000) ja Italiasta (203 000). Ulkomaalaisosuus oli ensimmäisen maailmansodan aikaan 15 %.

Maailmansotien välillä ulkomaalaisten osuus laski reiluun 5 %:iin (pysyen silti suurempana kuin Ruotsissa tai Suomessa), mutta aika hyödynnettiin ulkomaalaislainsäädännön ja -hallinnon kehittämiseen: 26.3.1931 säädettiin ja kolme vuotta myöhemmin tuli voimaan Sveitsin ensimmäinen ulkomaalaislaki (Bundesgesetz über Aufenthalt und Niederlassung der Ausländer). Ulkomaalaisvalvonta keskitettiin Sveitsissä vuonna 1917 perustetulle keskusulkomaalaispoliisille (Eidgenössische Zentralstelle für Fremdenpolizei, jonka työtä jatkaa nykyinen Staatssekretariat für Migration).

Kansallissosialistien kiellettyä pankkitilien omistamisen juutalaisilta Saksassa vuonna 1933, monet toivat varojaan Sveitsiin. Toisen maailmansodan aikaan Sveitsi internoi 104 000 ulkomaalaista sotilasta ja otti vastaan 60 000 sotilasta, 67 000 rajaseutujen asukasta sekä 55 000 muuta turvapaikanhakijaa, joista se tunnusti varsinaisesti poliittisiksi pakolaisiksi vain keskimäärin 50 henkeä vuodessa. Kansainvälistä suojelua saaneista aikuisista 14 000 oli italialaisia, 10 000 ranskalaisia, 8 000 puolalaisia, 3 300 neuvostokansalaisia ja 2 600 saksalaisia. Saksan rotuoppien mukaisia juutalaisia Sveitsi vastaanotti etenkin sodan loppuvaiheessa yli 21 000, mutta vähintään 24 000 Sveitsiin luvatta pyrkinyttä ulkomaalaista käännytettiin rajoilta – heidän joukostaan tuntematon määrä juutalaisia. Sveitsiläisten mielestä ”pelastusvene”

oli täynnä, mutta myöhemmin he ovat soimanneet itseään sittenkin turhan torjuvasta pakolaispolitiikasta. Päittäjien on vaikea nähdä kriisien keskellä miten tulee käymään ja mihin riittäisi varaa – valtiomiehiäkin on jälkiviisaiden helppo moittia hätävarjelijun liioittelusta.

Toisen maailmansodan jälkeen yhdistyneessä Euroopassa

Toisen maailmansodan jälkeen Sveitsi otti vastaan tuhansia pakolaisia Unkarista (1956), Tiibetistä (1960), Tšekkoslovakiasta (1968), Chilestä (1973) ja Vietnamista (1975) – Suomi otti Sveitsistä mallia vasta 1970-luvulta alkaen. Samanaikaisesti Sveitsiin tuli kuitenkin suurempia määriä ”vierastyöläisiä” (Gastarbeiter): ensin Italiasta (vuonna 1948 tehdyn sopimuksen nojalla), noin vuodesta 1962 Espanjasta ja 1970-luvun alusta Portugalista; 1970-luvulla tuli maahanmuuttajia etenkin jo vuonna 1961 tehdyn sopimuksen nojalla silloisesta Jugoslaviasta (enimmäkseen serbejä), Kreikasta (alun perin 1960-luvulla veropakolaisina Gstaadiin) ja Turkista (alevivähemmistö yliedustettuna). Työperäinen siirtolaisuus muodosti tukevan pohjan sitä vääjäämättä seuranneille perheenyhdistämisille ja poliittisesti perustellulle ”humanitaariselle” maahanmuutolle. On arvioitu, että ilman toisen maailmansodan jälkeistä maahanmuuttoa Sveitsin väestö olisi neljänneksen pienempi eli hädin tuskin kuusi miljoonaa. Sveitsin kansalaisuuden sai 1900–2014 yli 1,5 miljoonaa ulkomaalaista, mutta avioliiton kautta kansalaistetut naiset tilastoitiin vasta vuodesta 1971 naisten äänioikeuden myötä (ulkomaalainen nainen sai avioliiton kautta Sveitsin kansalaisuuden

1990-luvulle saakka, Suomessa vastaava käytäntö päättyi jo vuoteen 1967). Nykyisin 2 % ulkomaalaisväestöstä saa vuosittain kansalaisuuden, anomuksista tulee hyväksytyksi noin puolet.

Siirtolaisuuden rajoittamista alettiin vaatia vuodesta 1962 ja kansanaloitteilla vuodesta 1965. Vaikka maahanmuuton kasvu hidastui vuodesta 1964, puolet maahanmuutosta muodostui perheenyhdistämisistä ja neljä vuotta myöhemmin ulkomaalaisten osuus väestöstä ylitti jo 16 %. Kansa oli kärsivällistä ja äänesti rajoittavia aloitteita kumoon kansanäänestyksissä, mutta hallitus ryhtyi jo 1970-luvun alussa rajoittamaan työlupakiintiöitä pitämään maahanmuuton paremmin hallinnassa. Siitä huolimatta ulkomaalaisten osuus kasvoi vuoteen 1975 mennessä lähes 19 %:iin.

Seuraava käänne ei tullut kansanaloitteista eikä hallituksen ulkomaalaispolitiikan kiristyksistä, vaan maailmantaloudesta: Vuoden 1973 öljykriisi koetteli OECD-maista ankarimmin Sveitsiä, joka menetti kymmenenneksen työpaikoistaan. Maahanmuutto vaimeni kymmeneksi vuodeksi. Se tuotti elyessänsä 1986–1994 kaksi kolmannesta Sveitsin talouskasvusta, joka maltillisenaikin loi työpaikkoja myös ulkomaalaisille.

Kun kaikki siirtolaisia vastaanottaneet Euroopan maat rajoittivat viisumien ja työlupien myöntämistä vuoden 1973 jälkeen, jugoslaavit (etenkin albaanit) ja turkkilaiset (etenkin kurdit) muuttuivat nopeasti turvapaikanhakijoiksi. Heitä seurasivat Sri Lankan tamilit ja afrikkalaiset. Turvapaikanhakijoita oli ollut aiemmin muutamia tuhansia vuosittain, mutta vuonna 1991 heitä tuli ennätysmäärä, etenkin Bosniasta. Sveitsissä jätettiin vuosina 1985–2002 peräti 417 000 turvapaikkahakemusta, vuonna 1999 ennätyselliset 47 513. Päätöstä odottavien turvapaikkahakijoiden määrä oli vuo-

situhannen vaihteessa yli 100 000 henkeä, mutta asettui 2000-luvulla noin 40 000:n tasolle.

Sveitsin (vaikkei olekaan varsinaisesti EU-maa) osallistuminen Euroopan yhdentymiseen erillissopimuksin vuodesta 2002 hyödytti etenkin saksalaisia ja itävaltalaisia. Zürichiin keskittyvien saksalaisten osuus väestöstä nousi sadan vuoden takaiselle tasolle ja nostatti sveitsiläisten parissa saksalaisvastaisuutta. Kulttuurillinen läheisyys ei poista ulkomaalaisvastaisuutta, eikä rasismi ole sen ainoa syy.

Maahanmuuton ohella yleinen kulttuurin muuttuminen pirstoi sveitsiläisyyttä: vuonna 1970 Sveitsin väestö jakautui kahtia katolisiin (49 %) ja evankelis-reformoituihin protestantteihin (46 %), mutta 30 vuodessa uskonnottomien määrä kymmenkertaistui ja 2000–2013 se vielä kaksinkertaistui. Vuonna 2019 katoliset sentään pitivät pintansa (36 %), mutta protestantit olivat romahtaneet (24 %) ja useisiin lahkoihin jakautuneet muslimit (5,5 %) nousseet metodistien lailla kolmanneksi suurimmaksi uskontokunnaksi.

Kahdeksan suurimman kaupungin väkiluku oli kasvanut 1960-luvulle saakka, mutta kääntyi sitten laskuun. Maahanmuuttajat pakkautuivat edelleenkin suurimpiin kaupunkeihin, mutta 1980-luvulla Sveitsissä kasvoivat keskikokoiset kaupungit ja maaseutu. Kaupunkilaisväestöön luettiin vuonna 1960 vasta 51 % Sveitsin (55 % Suomen) asukkaista, vuodesta 1991 lähes 74 % (Suomessa 80–84 %). Sveitsi on hieman vanhoillisempi arvomaailmaltaan, mikä saattaa selittää sen, että Sveitsin suurin puolue SVP (25,6 %) on Suomen Keskustaa ja Perussuomalaisia kärkkäämpi maahanmuuttokriitikissään; SVP on juuriltaan agraarinen, EU-vastainen ja ”vennamolaisen” populistinen pikemminkin kuin Itävallan FPÖ:n tai Ranskan FN:n tapaan äärioikeistolainen puolue.

Osa maahanmuuttajista palasi aikanaan kotimaihinsa: paluumuutto ylitti maahanmuuton italialaisten osalta vuodesta 1974, espanjalaisten osalta vuodesta 1991 ja portugalilaisten osalta vuodesta 1996 eli sukupolven päästä (vajaat 30 vuotta) alkamisestaan. Portugalilaisten muutto Sveitsiin tosin kiihtyi pian uudelleen ja myös espanjalaisten sekä italialaisten 2010-luvulla. Maahanmuuttokriitikoiden kiivain huoli on kuitenkin vaihtanut kohdettaan:

vuonna 1970 yli puolet ulkomaalaisista oli italialaisia, joiden tapoihin (muun muassa pastan syömiseen) kohdistui paljon pilkkaa ja arvostelua, mutta sittemmin sveitsinitalialaisten arvostus on kohonnut ja heidän tavoistaan on tullut osa sveitsiläistä kansanperinnettä. Vuosituhannen vaihteessa vierokuttiin entisen Jugoslavian albaaneja, Turkin kurdeja ja Sri Lankan tamileja, joiden parissa väkivaltaiset separatistijärjestöt keräsivät suojelurahaa.

Afrikkalaisista maahanmuuttajista vuonna 2007 peräti 22 % oli turvapaikanhakijoita ja 8 % pakolaisia. Erityisesti angolalaisten sekä heidän jälkeensä algerialaisten ja nigerialaisten järjestäytynyt rikollisuus on aiheuttanut ärtymystä; Algeria ja Nigeria olivat sopineet Sveitsin kanssa rikollisten palauttamisista, mutta palautussopimukset eivät toimineet. Myös Iran osoitautui niin haluttomaksi vastaanottamaan vastahakoisia kansalaisiaan, että Sveitsi luopui suosiolla edes yrittämästä iranilaisten käännättämisestä.

Vuonna 2011 ulkomaalaiset tekivät yli puolet kaikista rikoksista Sveitsissä, mutta tällöin tilastoitiin myös turistit. Vuonna 2015 Sveitsissä vakinaisesti asuvat ulkomaalaiset tekivät 39 % ja Sveitsin kansalaiset 61 % rikoksista. Ulkomaalaisväestön osuus korostui väkivaltarikoksissa ja Afrikan maiden kansalaisten parissa, jotka syyllistyivät rikoksiin kuusi kertaa useammin kuin Sveitsin kansalaiset. Sveitsissä tehtiin silti väkilukuun suhteutettuna huomattavasti vähemmän henkirikoksia kuin Suomessa. Vastaavasti viharikokset ulkomaalaisia vastaan eivät Sveitsissä ole vielä yhtä yleisiä kuin Saksassa. Sveitsi on myös säästynyt Ranskaa riivaavalta terrorismilta, vaikka PLO räjäytti Zürichissä vuonna 1970 sveitsiläislentokoneen ilmassa ja eräs Juran separatisti räjäytti itsensä; kun 1970-luvun terrorismia on tutkittu, selitykseksi Sveitsin turvallisuudelle on esitetty yhteiskunnallisen vakauden ja vapauden ihannetta – Sveitsin kuntien ja kantonien laaja itsehallinto sekä kansanäänestysmenettely, kaikkien puolueiden hallitus ja työmarkkinasopu yhdistyneinä yleiseen lainkuuliaisuuteen on ilmeisesti omaksuttu myös maahanmuuttajayhteisöissä ja maahanmuuttokriittisissä piireissä, mikä on vaimentanut niin äärivasemmiston kuin -oikeistonkin houkutuksia ulkoparlamentaariseen toimintaan.

Vuonna 1970 vaadittiin ulkomaalaisväestön osuuden rajoittamista 10 %:iin (aloitetta kannatti peräti 46 % äänestäjistä), sittemmin kansa sai ää-

nestää teemassa kuudesti, mm. rajoittamisesta 18 %:iin (kannatus jäi kuitenkin 29–49 %:iin). Lisäksi vuonna 2010 kansa kannatti rikollisten ehdotonta karkoittamista Ausschaffungsinitiative) ja vuonna 2009 kielsi minareettien rakentamisen (Minarettverbotinitiative). Vasta vuonna 2014, kun muutosaldo oli 70 000 ja naapurimaalaisia päivittäin Sveitsiin töihin kulkevia (Grenzgänger) oli yli 300 000, äänestäjien niukka enemmistö kannatti rajoituksia ja omille kansalaisille etusijaa työmarkkinoillaan (Masseneinwanderungsinitiative). Äänestystulos aiheutti keskustelua tarpeesta helpottaa perheen ja työuran yhdistämistä oman työikäisen väen hyödyntämiseksi, mutta itse maahanmuuton rajoittaminen jäänee vähäiseksi. Sveitsin kansanäänestyksistä on yleensä uutisoitu ulkomailla kauhistellen, mutta muutaman vuoden päästä EU-maat tai niiden kasvavat äärioikeistolaiset puolueet ovat tehneet vastaavia esityksiä. Käytännössä kansanäänestykset ovat toimineet pikemminkin venttiileinä, jotka ovat purkaneet ulkomaalaisvastaisia paineita. Usein kansalaiset ovat äänestäneet ensisijaisesti omia poliitikkojaan ja näiden voimattomuutta vastaan, varsinkin jos poliitikot ovat yksituumaisesti vastustaneet kansanaloitteita kansainvälisesti sopimattomiksi – vaikka sveitsiläiset eivät halua purkaa EU-yhteistyötään ja ihmisoikeussopimuksia, he haluavat säilyttää valtiollisen suvereniteettinsa ja suoran demokratiansa. Sveitsiläiset eivät kiistä maahanmuuton hyötyjä, mutta pelkäävät sen ja lieveilmiöiden käyvän hallitsemattomiksi.

Sveitsin ensimmäinen Afrikassa syntynyt kansanedustaja oli sveitsiläisen isän ja kamerunilaisen äidin tytär Tilo Frey kaudella 1972–1975. Ensimmäinen pakolaistaustainen kansanedustaja oli noin 20-vuotiaana Sveitsiin muuttanut ja vuonna 1997 kansalaisuuden saanut, angolalaissyntyinen Ricardo Lumengo vuosina 2007–2011.

Sveitsin väestö tänään

Sveitsin asukkaat puhuvat neljää virallista kieltä: saksaa (63 %), ranskaa (23 %), italiaa (8 %) ja retoromaania (0,5 %). Näistä maahanmuutto on vahvistanut suhteellisesti eniten italian asemaa, sillä italiantielisestä väestöosasta kolmannes on ulkomaalaisia. Jos aiemmin puolet sveitsinitalia-

laisista asui Ticinossa, nykyisin kolmannes italiankielisistä asuu eri puolilla maata. Väestönlaskennassa tilastoihin on saanut ilmoittaa äidinkielleeseen useampia kieliä, minkä vuoksi maahanmuuttajista 73 % on ilmoittanut puhuvansa jotain neljästä virallisesta kielestä ja 56 % äidinkieltään, kun kantasveitsiläiset ovat pääosin yksikielisiä. Serbokroatiaa, albaniaa, portugalia, espanjaa ja englantia puhuu jo useampi kuin retoromaniaa.

Ulkomaalaisosuuden kasvu on ollut Sveitsissä jatkuvaa vuodesta 1983. Osuus oli vuonna 2014 suurimmillaan rajakantoneissa Geneveessä (38 %) ja Baselissa (35 %) sekä Vaud’issa (32 %); pienimmässä ja konservatiivisimmassa Appenzell Innerrhodenissa, jossa naiset saivat paikallisen äänioikeuden vasta 1990, ulkomaalaisten osuus on vain 10 %. Sveitsiläistilaston mukaan 37 %:lla yli 15-vuotiaasta väestöstä on ”maahanmuuttajatausta”, mutta heistä kolmannes on jo Sveitsin kansalaisia, vaikka kansalaisuuden saaminen kestää keskimäärin kaksi kertaa kauemmin kuin Suomessa. Alle 15-vuotiaista 48 %:lla on ainakin yksi maahanmuuttajataustainen vanhempi.

Kuudessa kunnassa ulkomaalaiset ovat enemmistönä, ranskankielisessä Leysin’issä 61 % asukkaista. Ulkomaalaisten oleskelu Sveitsissä kestää keskimäärin yhdeksän vuotta.

Vuonna 2019 Sveitsin väestöstä 2,11 miljoonaa eli neljännes (25,2 %) on ulkomaalaisia. Tämä on suurin koskaan Sveitsissä saavutettu taso ja suurempi kuin missään EU-maissa Luxemburgia (45 %) lukuun ottamatta. Saksassa oli ulkomaalaisia 11 %, Ruotsissa 8 % ja Suomessa 5 % väestöstä. Sveitsin ulkomaalaisista 68 % on EU/EFTA-kansalaisia. Vuoden 2019 maahanmuuton positiiviseksi saldoksi jäi 55 017 henkilöä. Tästä määrästä EU-kansalaisia on 31 956, joista 78 % tuli työvoimaksi: näistä 23 % konsultointi- ja tietotekniikka aloille, 22 % ravintola- ja majoitusosalalle ja 15 % teollisuuteen ja rakennusosalalle. Määrästä 55 017 valtaosa eli n. 40 000 henkeä saapui pitkäaikaisella oleskeluluvalla, ja heistä 29 % on perheenjäseniä mukaan lukien saapuneet sveitsiläisten ulkomaiset perheenjäsenet. Muutto EU:sta kasvoi 1,3 prosentilla vuoteen 2018 nähden, kun lisäystä tuli eritoten uudemmista EU-maista Romaniasta ja Bulgariasta. Maahanmuutto kolmansista maista väheni 1,8 prosentilla.

Tilastollisesti 61 % Sveitsissä asuvista on kantasveitsiläisiä ilman maahanmuuttajataustaa. Maassa syntyneitä ulkomaalaisia on puoli miljoonaa. Suurimpia Sveitsin ulkomaalaisryhmiä vuoden 2019 lopussa olivat 323 683 italialaista ja 309 388 saksalaista, entisen Jugoslavian alueen kansalaiset: 308 889, joista 113 800 Kosovosta, 60 659 Serbiasta ja 67 010 Makedoniasta (enimmäkseen albaaneja, joita Sveitsin jalkapallomaajoukkueessa on ollut ainakin seitsemän). Lähes samalle tasolle yltävät 262 926 portugalilaista. Ranskalaisia oli 139 646, espanjalaisia 85 203 ja turkkilaisia 66 295. Suomalaisia Sveitsissä rekisteröityjä oli 3 866.

Lisäksi Sveitsissä on tuhansia päätöstä odottavia turvapaikanhakijoita, joista huomattava osa eritrealaisia. Vuonna 2015 Sveitsiin tuli 39 523 turvapaikanhakijaa, Suomeen 32 476. Sveitsissä kuten Saksassakin osa tosin saattoi odotella hakemuksensa jättämistä seuraavan vuoden puolelle. Ilmiö oli yleiseurooppalainen, mutta hakijoiden profiileissa oli suuri ero: Sveitsiin tuli vain 2 388 irakilasta, Suomeen yli 8,5 kertaa tuo määrä; toisaalta eritrealaisia Suomeen tuli vain 118 (hekin suurelta osin erityisellä lennolla Italiasta) mutta Sveitsiin lähes 85-kertainen määrä (9 966). Sveitsille lisäys edelliseen vuoteen ja ulkomaalaisten kokonaismäärään oli vähäinen, Suomelle pienempi maahanmuuttorynnäkö oli dramaattisempi kokemus ja vaikutuksiltaan kauaskantoisempi, moninkertaistaen yhdessä vuodessa niin irakilaisten kuin afgaanien kokonaismäärän. Tuoreilla maahanmuuttajilla on ollut Sveitsissä paremmin tukea kansallisista yhteisöistä, jotka ovat ehtineet kiinnittyä yhteiskuntaan, vaikka työmarkkinoille pääsy on hankalaa: seitsemän vuotta Sveitsiin saapumisensa jälkeen on oleskeluluvan saaneista pakolaisista työllistynyt alle 40 %. Seuraavana vuonna 2016 Suomeen tulikin enää 5 651 turvapaikanhakijaa, Sveitsiin yhä 27 207. Mikä Suomessa koettiin poikkeukselliseksi ”pakolaiskriisiksi” oli Sveitsissä vain lievästi tavallista vilkkaampi maahanmuuttovuosi. Sveitsissä turvapaikka-anomuksen käsittelyaika määrättiin maksimissaan 140 päivään, ja Eritrean hallituksen kanssa on neuvoteltu mahdollisuudesta palauttaa eritrealaisia kotimaahansa sen sijaan että Sveitsi myöntää näille väliaikaisen oleskeluluvan. Edelleen vuoden 2019 lopulla eritrealaiset kansallisuutena jättivät eniten turvapaikka-anomuksia Sveitsissä.

Miten Sveitsi on selvinnyt näin suuresta maahanmuutosta? Osittain sen vuoksi, että pitkän historian ja monia muita maita hitaamman kansalaistamismenettelyn ansiosta ulkomaalaisilla on ollut aikaa sopeutua. Humanitaarisin perustein maahan jäävien ulkomaalaisten osuus koko väestöstä on suhteellisen vähäinen, koska niin paljon suurempi määrä on tullut lähtökohdaisesti työn perään, elättämään itsensä ja perheensä. Sveitsin terveydenhoitosektori ei pystyisi toimimaan ilman ulkomaista työvoimaa; sveitsiläisen sairaanhoitajattaren työura kestää keskimäärin vain 15 vuotta. EU:sta Sveitsiin työskentelemään tulevat ovat nykyisin sveitsiläisiä korkeammin koulutettuja, sillä keskimäärin 61 %:lla noista tulijoista on korkeakoulututkinto. Vaikka turvapaikanhakijoita on tullut 2000-luvulla Sveitsiin vuosittain keskimäärin kuusi kertaa enemmän kuin Suomeen, vuosina 2000–2014 turvapaikanhakijat muodostivat Sveitsissä alle 2 % koko ulkomaalaisväestöstä mutta Suomessa useampana vuonna 2–3 %. Maahan muuttavien ulkomaalaisten kokonaismäärä oli vuonna 2014 Sveitsissä lähes seitsenkertainen turvapaikanhakijoiden määrään verrattuna, paluumuutto huomioiden kaksinkertainen. Suomessa vain hieman suurempi kuin turvapaikanhakijoiden määrä. Vuonna 2014 jokaista Suomen valitsemaa kiintiöpakolaista sekä oleskeluluvan saanutta turvapaikanhakijaa kohti kahdeksan muuta ulkomaalaista sai ensimmäisen oleskelulupansa Suomeen työn, opiskelun, perhesuhteen tai muun ”ei-humanitaarisen” syyn nojalla.

Perinteet lujittavat kansakunnan itseluottamusta ja rohkeutta vastaanottaa lisää uutta väestöä. Vaikka Eurooppa on yhdentynyt ja pitkälti rauhoittunut 70 vuodessa, matkailun tekninen helpottuminen tuo kansainvaelluksia yhä kauempaa. Sveitsin tie saattaa olla väistämättä Suomenkin tie, mutta se vaatii aikansa, eikä oikoteitä ole.

Sveitsiläiset Suomessa ja suomalaiset Sveitsissä

Ruotsin vallan aikana Turkuun asettui sveitsiläinen kondiittori Lorentz Stoffel. Pian seurasi muitakin sokerileipureita ja kahvilanpitäjiä Graubündenin kantonista, tunnetuimpana Catanin suku. Kahvilat olivat 1800-luvulla

suomalaisten poliitikkojen ja taiteilijoiden suosiossa, sillä niillä oli anniske-luoikeudet ja niissä saattoi lukea ulkomaisia sanomalehtiä.

Juustonvalmistus Suomessa alkoi vuonna 1818 Balthasar Kublin ja hänen lankonsa Jost Leuzingerin aloitteesta. Helsingfors Tidningar mainosti vuonna 1837 ”ost af Schweizaren Leizingers tillverkning”, mutta siihen tyrehtyi yritys markkinoida mahdollisesti Schabziger-yrttijuustoa helsinkiläisille. Paremmiin menestyi berniläisen Rudolf Klossnerin 19 vuotta myöhemmin aloittama emmentaljuuston valmistus. Autonomian aikana Suomeen asettuneista sveitsiläisistä 38 % oli juustonvalmistajia, mukaan lukien Oeschin suku. Sveitsin kansalaisena syntynyt kenraaliluutnantti Karl Lennart Oesch kunnostautui kuitenkin muilla aloilla jo ennen sotia: perustuslain aiheuttamasta esteellisyydestä huolimatta hänet nimitettiin maaliskuussa 1932 ministeriksi tukahduttamaan Mäntsälän kapina, minkä tehtyään hän erosi Suomen historian lyhytaikaisimpana ministerinä ja ainoana, joka ei nostanut palkkaa viranhoidostaan. Presidentti Svinhufvudin kerrotaan järjestäneen asian näin luottaen Oeschin kykyihin ja siihen, ettei kukaan ehtisi muistaa ministereiltä vaadittavan syntyperäistä Suomen kansalaisuutta. Oesch oli jo 1918 toiminut Suomen sotilastiedustelun päällikkönä vaikka sai hakemuksestaan vapautuksen Sveitsin kansalaisuudesta vasta 22.11.1921.

Suuri vaikutus suomalaiseen kulttuuriin ja yhteiskunnalliseen ajatteluun oli myös suomalaisia opettaneilla sveitsiläisillä koulun- ja kotiopettajilla sekä -opettajattarilla, joita autonomian ajalla oli 34 % Suomen sveitsiläisistä. Koska naiset saivat avioitumalla Suomen kansalaisuuden, tuntematon määrä sveitsiläisiä jäi Suomeen ilman minkäänlaisia merkintöjä oleskelulupaluetteloihin. Sophie Weber palasi Sveitsiin, jonka sanomalehdissä hän sitten teki Suomea tutuksi, ja myöhemmin vuonna 1888 hän tapasi häämatkalle tulleen entisen oppilaansa ja opasti tätä ulkomaista nuorta paria Sveitsin historiallisille nähtävyyksille. Schillerin näytelmä ”Wilhelm Tell” kuului kaikkien sveitsiläiskoulujen opetusohjelmaan ja harrastustoimintaan, eikä liene epäselvää mistä Eugen Schauman sai virikkeensä samanaikaisesti kuin siskonsa oleskeli Sveitsissä. Kirjallisuuden Nobel-palkinnon vuonna 1919 saanut Karl Spitteler oli viettänyt Suomessa vain joitakin kuukausia, mutta julkaisi Sveitsiin palattuun useampia Suomi-aiheisia kertomuksia.

Autonomian aikana Suomessa oleskeli kolmea kuukautta kauemmin ainakin 520 sveitsiläistä perheineen; heistä puolet alle kolme vuotta, mutta neljännes pysyvästi (ehkä tunnetuimpina vuonna 1844 hatuntekijänä tulleen Eduard Fazerin pojat). Itsenäisyyden aikana sveitsiläisten määrä Suomessa ei milloinkaan laskenut alle maagisen 193:n (tuo luku toistui neljänä vuonna 1943–1954), mutta ei myöskään ylittänyt lähes yhtä maagista 470:n rajaa (sen se saavutti 2012–2014); toisaalta tilastoissa ei huomioida kaksoiskansalaisia, joiden määrä kasvoi yli 600 sveitsiläisen saadessa Suomen kansalaisuuden (tiedossa ei ole kaikkia vuoteen 1832 mennessä kansalaistettuja, suomalaisten kanssa avioituneita sveitsittäriä eikä perheen pään mukana kansalaistettuja perheenjäseniä).

Kansainvälinen muuttoliike on aina vastavuoroista. Suomalaistuneet sveitsiläiset palasivat Sveitsiin ja vauhdittivat maiden välistä matkailua. Jo 1810-luvulla Odert Henrik Gripenberg opiskeli Pestalozzin luona ja Tengströmin veljekset kävivät Sveitsissä opintomatalla; Snellman ei ollut suinkaan ensimmäinen, jonka matkakertomus touko-kesäkuulta 1841 julkaistiin Suomessa; Fredrik Cygnaeus 1840-luvulla, August Schauman 1850-luvulla, Anders Ramsay 1860-luvulla, Louise Adelaide Ehrnrooth 1870-luvulla ja Zacharias Topelius 1880-luvulla ovat vain tunnetuimpia Sveitsin-matkakirjailijoita, joista moni piiloutui nimimerkkien taakse; Karl Frans Gabriel von Haartman kuoli vuonna 1888 Luzernissa omistamassaan Rauhanlinnassa ja pian suomalaislehtien kuolinilmoituksiin alkoi ilmestyä Sveitsin keuhkoparantoloiden nimiä.

Suomalaiset löysivät jo 1800-luvulla Sveitsistä opiskelu- ja työmahdollisuuksia sekä puolisoita, jotkut jopa elämäntehtävänsä Pelastusarmeijassa tai raittiusliikkeessä, osuuskunta- tai työväenliikkeessä, erilaisissa sivistyksellisissä tai yhteiskunnallisissa harrastuksissa. Maikki Friberg väitteli Sveitsissä tohtoriksi 1890-luvulla. Juhana Heikki Erkkö kirjoitti Sveitsistä runoja ja moni muu kirjailija sekä taidemaalarikin ikuisti vaikutelmiaan. Hammaslääkäri Henrik Albin Svensson asettui Zürichiin pysyvästi vuonna 1904. Myös eläinlääkärit, kellosepät ja insinöörit hakivat mielellään oppia Sveitsistä. Biudet osti aseita aktivisteille. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Suomen edustustot Bernissä ja Kansainliiton pääpaikassa Genevessä tulivat tutuiksi

suomalaisille diplomaateille, jotka usein näkivät puolueettoman Sveitsin ihanteelliseksi esikuvaksi nuorelle Suomelle.

Vähitellen muuttoliikkeen suunta kääntyi niin, että Sveitsiin meni ja jäi enemmän suomalaisia kuin päinvastoin. Tämä tapahtui jo huomattavasti ennen Mannerheimin kuolemaa Lausannessa 27.1.1951. Sveitsissä asui vuonna 1964 kolme kertaa enemmän suomalaisia (noin 750) kuin Suomessa sveitsiläisiä; vuonna 2015 määrä oli jo kahdeksankertainen (3 810). Valtaosa vuosina 1968–1986 Sveitsiin muuttaneista suomalaisista oli sairaanhoitajattaria, jotka asettuivat etenkin Zürichin seudulle. Heitä seurasivat näkyvimpinä urheilijat valmentajineen, niin jääkiekkoilijat kuin kilpa-ajat.

Toisen maailmansodan päätyttyä suomalaiset keräsivät Sveitsissä rahanlahjoituksia Suomen jälleenrakentamiseen. Useat suomalaislapset viettivät muiden ulkomailta kutsuttujen lasten kanssa kuukausia Itä-Sveitsissä vuonna 1946 avatussa Pestalozzi-lastenkylässä. Ystävyyseuran perustaminen toteutui Zürichissä vuonna 1947 ja vuosi myöhemmin pääkaupungissa Bernissä. Sveitsiläinen yhdistys Suomen Ystävät, Schweizerische Verein Freunde Finnlands SVFF, toimii nykyisin kahdeksan paikallisosaston kokoonpanossa ja noin 3000-jäsenenä. Jäsenrikkain paikallisosasto on Zürichissä. SVFF tukee ja ylläpitää suomalaista kulttuuria ja taidetta aktiivisesti Sveitsin laajuisesti, myös 8 000 nidoksen Fennica-kirjastollaan Zürichin keskuskirjaston yhteydessä. Koulutusrahasto yhdessä suomalaisen Sveitsin Ystävät Suomessa ry:n kanssa tukee suomalaisten opiskelijoiden ja spzialistien tutkimusta ja vaihto-opiskelumahdollisuuksia Sveitsissä. SVFF:llä on oma edustaja ulkosuomalaisparlamentissa. Urheiluakin paikallisosastoissa harastetaan, kuten sulkapalloa tai mölkkyä sekä vaellusta. Sveitsissä asuvista noin 6 800 suomalaislähtöisestä yhä 3 900 ilmoittaa äidinkielekseen suomen tai myös suomen (v. 2017). SVFF:n lisäksi Sveitsissä toimii mm. suomalaisten kuoro ja aktiivisten vanhempien voimin useita kerhomuotoisia leikki- ja peruskouluikäisten Suomi-kouluja. Sveitsin ja Suomen puolustusvoiminen välillä on toimintaa mm. upseerivaihdon muodossa.

Sveitsiläiset ovat Suomen ja suomalaiset Sveitsin ulkomaalaisväestöstä nykyisin vain murto-osa (0,05 %), mutta kummankin maan monimuotoisuus on tiettyinä aikoina ja avainaloilla hyötynyt vuorovaikutuksesta, jota

matkustaminen ja muuttaminen maasta toiseen ovat tuottaneet. Haasteena on, kuinka maamme voisivat ylläpitää vastaavaa laadullista tasoa myös määrällisesti merkittävimpien kansallisuuksien suhteen. Laatu on lopulta määrää tärkeämpi voimavara ja siihen voitaisiin ehkä viranomaistenkin toimesta vaikuttaa purkamalla turhia esteitä samalla kun valvotaan tarpeellisia rajoja ja kanavoidaan sinänsä väistämätöntä kansainvälistä muuttoliikettä hyödyllisiin uomiin.

Lähteet

- Bausteine – Die Schweiz und Finnland im Spiegel ihrer Begegnungen (Jahrbuch für finnisch-deutsche Literaturbeziehungen 23, Zürich 1991)
Björklund, Krister: Suomalaiset Sveitsissä 1944–1996 (Vammala 1998)
Bundesamt für Statistik: <http://www.bfs.admin.ch>
Historisches Lexikon der Schweiz: <http://www.hls-dhs-dss.ch>
Neue Zürcher Zeitung (NZZ) Geschichte 2/2015
Schelbert, Leo: Einführung in die schweizerische Auswanderungsgeschichte der Neuzeit (Beihefte der Schweizerischen Zeitschrift für Geschichte 16, Zürich 1976)
Die Schweiz und die Flüchtlinge zur Zeit des Nationalsozialismus (Veröffentlichungen der Unabhängigen Expertenkommission Schweiz–Zweiter Weltkrieg 17, Zürich 2001)
Staatssekretariat für Migration (SEM): <https://www.sem.admin.ch>
Vaahtolampi, Esko: Kestävä ystävyys – Sveitsin Ystävät Suomessa 60 vuotta (Saarijärvi 2008)
Vuilleumier, Marc: Flüchtlinge und Immigranten in der Schweiz – ein historischer Überblick (Zürich 1992)